

ZAKLJUČAK

I

Ekonomski položaj Mađara u Jugoslaviji u periodu između 1929. i 1941. godine zavisio je ne samo od politike vladajućih krugova, nego i od kretanja privrednih tokova u zemlji u celini. Doduše, kod izvesnog dela pripadnika mađarske manjine u nekim sredinama postojala je još ne baš jako izražena nada da će posle likvidacije agrarne reforme 1931. godine možda i mađarski bezemljaši dobiti nešto zemlje. Vladajući krugovi, međutim, nisu ni pomišljali na takav poduhvat. Nisu postojali ni planovi da i Mađari dobiju nešto zemlje van područja Vojvodine, možda u »Staroj Srbiji«, kakvih razmišljanja je bilo kod nekih eminentnih pristalica građanskih stranaka za vreme parlamentarnog perioda.

Posle donošenja Oktroisanog ustava i formiranja Jugoslovenske nacionalne stranke, u njenom programu o manjinama nema ni slova. Nestankom diktature i dolaskom Milana Stojađinovića na položaj predsednika vlade i formiranjem Jugoslovenske radikalne zajednice, kada su i pod uticajem spoljopolitičkih događaja za položaj mađarske nacionalne manjine u Jugoslaviji otvoreni nešto širi horizonti, o takvom programskom opredeljenju spomenute partijske formacije takođe ništa nije bilo spomenuto. Udružena opozicija se programski takođe nije opredelila za naknadno privredno obeštećenje pripadnika neslovenskih nacionalnih manjina. Jedino mađarske pristalice vojvođanskog krila udružene opozicije, tzv. Vojvođanskog fronta, na političkim skupovima permanentno su isticali zahtev i o naknadnoj dodeli zemlje mađarskim bezemljašima. Godinama jedini predstavnik Mađara u Narodnoj skupštini, Gabor Santo je u čestim kontaktima sa nadležnim političkim faktorima ne jednom isticao i problem nepravedno sprovedene agrarne reforme i težak položaj mađarskog poljoprivrednog radništva. Znao je, međutim, da naknadno rešavanje ovog pitanja nije realno i zato je svoj program usmerio uglavnom na kulturna pitanja. Doduše, i bivše vođe ZMS, posle ponovnog političkog aktiviranja, isticali su i agrarnu reformu, ali najviše u usmenim kontaktima sa predstavnicima viših organa vlasti, i to ne u formi zahteva, nego samo kao ukazivanje na negativne posledice agrarne reforme iz koje su bili isključeni pripadnici neslovenskih nacionalnih manjina. U pismenim predstavkama, međutim, ovaj zahtev uvek je izostajao.

U skladu sa tretiranjem pripadnika nacionalnih manjina, a posebno Mađara, kao građana Kraljevine Jugoslavije u čiju lojalnost se sumnjalo, često nije postojala dobra volja ni za rešavanje nekih akutnih lokalnih privrednih pitanja koja su zađirala u život Madara. Ovu konstataciju može da potvrdi i negativan ishod spora sa mađarskim bezemljašima u okolini Subotice u prvim godinama posle uvođenja kraljevske diktature. Nisu bolje prošli Mađari bezemljaši, zakupnici zemlje i u nekim drugim mestima, kao npr. u Bačkom Petrovom Selu, Gornjoj Mužlji, Staroj Kanjiži, Jermencima i drugim opštinama.

Uredba o ograničavanju kupoprodaje nekretnina, koja je striktno sprovedena uglavnom u pograničnoj zoni u poslednjim predratnim godinama, takođe je bila uperena protiv neslovenskih nacionalnih manjina i u funkciji ekonomskih i političkih ciljeva vladajućih krugova. Uredba je u prvoj polovini 1940. bila nešto ublažena, a ukinuta je 11. septembra iste godine.

Tek uoči rata, kada je planirana nova kolonizacija, između ostalog i u Pančevačkom ritu, gde je trebalo oformiti još šest naselja, vladajući krugovi su razmišljali i o dodeljivanju zemlje pripadnicima neslovenskih nacionalnih manjina. Međutim, ovaj naknadni plan kolonizacije zbog izbijanja rata nije bio realizovan.

Mađarski bezemljaši nisu dobili zemlju, ali bivšim posednicima, kojima je zemlja oduzeta, posle dužeg spora na međunarodnim forumima, dodeljena je izvesna odšteta koja je teretila jugoslovensku državu.

Socijalno zakonodavstvo za čije je donošenje Jugoslavija bila obavezna po međunarodnim ugovorima, obuhvatilo je zaštitu radnika. Ti zakoni su doneti 1920. i 1921. godine. Međutim, zakoni su obuhvatili samo zanatlijske i industrijske radnike. Poljoprivredno radništvo, kojeg je bilo najviše baš iz redova mađarske manjine, bilo je van ovog zaštitnog zakonodavstva.

U rešavanju ovog akutnog društvenog stanja za vreme predratne Jugoslavije nije ni bilo ozbiljnih pokušaja. Za vreme parlamentarizma ZMS se programski nije opredelila za donošenje zakona o zaštiti poljoprivrednog radništva. Ni posle, za vreme kraljevske diktature, kada stupaju na političku scenu, bivše vođe već nepostojeće ZMS, ne insistiraju na rešavanju ovog bolnog pitanja. Objašnjenje možemo naći, svakako, u klasnom pristupu, jer su u redovima ZMS, a pogotovo u rukovodstvima, sem inteligencije i zanatlija, većinom bili ljudi koji su posedovali zemlju, a njima nije bilo u interesu zaštitno socijalno zakonodavstvo, jer su računali da deo tereta moraju da snose i sami. Mase poljoprivrednih radnika zbog toga nisu bile izložene nevoljama samo zbog nezaposlenosti, nego i zbog sumorne stvarnosti u slučajevima invalidnosti i iznemoglosti, jer su tada obično padali na teret svojih najbližih, koji su se takođe borili za goli opstanak. Zbog teških životnih i radnih uslova, loše ishrane, prosečan ljudski vek je bio kratak (oko 45 godina) a harala je i »suva bolest«, tuberkuloza.

Sem poljoprivrednih radnika, među Madarima u Jugoslaviji značajnu društvenu kategoriju predstavljalo je seljaštvo. Imovinsko-posedovni odnosi bili su nepovoljni, dominirali su uglavnom patuljasti i mali posedi. Takvi odnosi bili su karakteristični za celu Jugoslaviju, ali treba dodati ipak da su imovinski odnosi kod Madara bili nepovoljniji od jugoslovenskog

proseka. Način obrade i korišćenja agrotehničkih mera i mehanizacije nisu odgovarali savremenim zahtevima, zato su i prinosi od zemlje bili slabiji.

Nepravедna poreska politika je posebno pogađala stanovništvo tadašnje Vojvodine, pa i pripadnike mađarske nacionalne manjine. Dodatno im je položaj otežavalo što su zaostali porezi od mađarskih zemljoradnika često naplaćivani bezobzirnije, putem plenidbe, nego od zemljoradnika slovenske narodnosti. Treba, međutim, dodati da je takva praksa često zavisila od lokalnih predstavnika vlasti.

Društvena kategorija zanatlija predstavljala je kod jugoslovenskih Mađara snagu koja je za sve vreme postojanja stare Jugoslavije pokazivala svoju vitalnost i snalažljivost. Njihova poslovična marljivost bila je poznata, znanje i umešnost mnogi od njih stekli su još pre prvog svetskog rata, bilo je među njima ne malo i takvih koji su svoj zanat izučili u Budimpešti i drugim evropskim metropolama. Ova društvena kategorija je bila najpokretljivija, zajedno sa kvalifikovanim radnicima. Mnogi su od njih krenuli i u druge sredine gde im je egzistencija bila sigurnija. Najizrazitiji migracioni pravac im je bio Beograd. Tamo su se nastanili i radnici, uglavnom kvalifikovani, koji su dobili stalna posao. Ta mađarska »kolonija«, u glavnom gradu imala je oko 3,5 hiljada ljudi. Živeli su u raznim delovima grada, ali nisu gubili međusobne veze ni nacionalni identitet. To se potvrđuje time što su 1940. godine oformili i Mađarsko kulturno udruženje u Beogradu. Većina ih je uživala ugled zbog svoje marljivosti, a politička klima za njih često je bila povoljnija nego na području same Vojvodine. Istu takvu pokretljivost su pokazali i nekvalifikovani i poljoprivredni radnici, s tom razlikom što su se oni rađe nastanjivali u drugim sredinama a njihova odsutnost je zavisila od vremenskog trajanja sezonskih radova. Njih je bilo svugde, u velikim gradovima, na izgradnji privrednih i drugih objekata, građenju cesta, eksploataciji šumskog bogatstva, na radovima u primorju itd. Posle završetka radova, u većini slučajeva vraćali su se svojim kućama.

Mađarska inteligencija u Jugoslaviji bila je prilično slaba. Odlazak dela te inteligencije od 1922. godine (dok je važno pravo optiranja u korist Mađarske) nikad nije bio nadoknađen. Drugi razlog je bio u otežanim uslovima školovanja mlađeg naraštaja, koji nisu bili samo materijalne prirode.

Možemo reći da se starija generacija mađarske inteligencije, koja je ostala u Jugoslaviji, teško mirila sa manjinskim položajem i stalno gajila nade u neke krupne političke promene. Te nade su pojačane od druge polovine 30-tih godina, kada su se na evropskoj političkoj sceni odigravale krupne političke promene. Ipak, tehnička inteligencija pokazuje veću spremnost da se integriše u tadašnje jugoslovensko društvo, mnogi od njih stižu priznanje svojim znanjem i u sredinama gde je Mađara bilo malo, ili ih uopšte nije bilo.

Vlasti su najviše podozrenja ispoljavale prema inteligenciji u celini, a najviše onoj iz društvenih nauka. Nije bila sasvim bez osnova njihova teza da je inteligencija starijeg naraštaja bila vaspitana u duhu ideologije predratne Mađarske, koja je permanentno isticala superiornost »mađarske političke nacije«.

Tadašnji vladajući krugovi su polagali nadu u jugoslovensku orijentaciju mlađe generacije mađarske inteligencije.

Pripadnici buduće inteligencije većinom su studirali u Zagrebu, gde su i stvorili svoju organizaciju (Kulturno udruženje mađarskih studenata, 1932. godine). Većina njih, međutim, mada je isticala jugoslovensko orijentaciju i gajenje bratstva i jedinstva sa »većinskom nacijom«, ipak se opredelila za revizionizam, u čemu je ne male »zasluge« imao tadašnji mađarski konzulat u Zagrebu.

Revizionizam, mada u manjoj meri, bio je prisutan i među studentima mađarske narodnosti u Beogradu. Njihovo Kulturno-literarno udruženje »Boljai Farkaš« (Bólyai Farkas) bilo je osnovano 9. juna 1933. I ovde je istican kao osnovni cilj »negovanje kulture i literature na mađarskom jeziku, kao i rad na kulturnom i literarnom zbliženju Jugoslovena i Mađara«.

Činjenica da je van ovog udruženja bilo oko 20 studenata mađarske nacionalnosti koji su studirali u Beogradu, govori o neslaganjima u toj organizaciji. Ti ljudi su se uključili u rad Vojvodanske akademske trpeze, najviše nakon pobede revolucionarnih snaga u borbi za upravu u toj organizaciji.

II

Mađarska nacionalna manjina u Jugoslaviji kao, uostalom, i druge manjine na području Vojvodine, bila je pod zaštitom Međunarodnog ugovora o zaštiti manjina potpisanog 10. septembra 1919. u Sen Žermenu. Tadašnja jugoslovenska vlada — posle izvesnog kolebanja — potpisala je taj ugovor. On je garantovao manjinama jednakost pred zakonom, osnovno obrazovanje na maternjem jeziku, korišćenje svoga jezika pred nižim upravnim vlastima i sudskim organima. Zagarantovan je i nesmetani kulturni razvitak. U Vidovdanskom kao i u Oktroisanom ustavu osnovna načela o zaštiti manjina bila su takođe zagarantovana. Svakodnevna politička praksa, međutim, nije bila u skladu sa proklamovanim osnovnim načelima. Doduše, ukidanje srednjih škola sa mađarskim nastavnim jezikom odvijalo se postepeno i bilo okončano krajem dvadesetih i u prvim godinama kraljevske diktature. Ostali su samo mađarski paralelni razredi u Višoj gimnaziji u Subotici, ali i ovde za većinu predmeta nastava je bila izvođena na srpskohrvatskom jeziku. U jesen 1933. g., međutim, pri jednoj učiteljskoj školi u Beogradu bio je otvoren i paralelni razred sa mađarskim nastavnim jezikom.

Ukupan broj Mađara u predratnoj Jugoslaviji prema podacima iz dva popisa stanovništva (1921. i 1931.) jeđva se smanjio. Postoje indicije da je u sledećoj deceniji, do 1941. godine, kada zbog izbivanja rata i okupacije zemlje nije izvršen popis stanovništva, broj Mađara bio čak u blagom porastu. Naime, natalitet kod Mađara tada, naročito kod seoskog stanovništva, bio je povoljan, čak nešto veći nego u samoj Mađarskoj. Težnja sa asimilacijom, koja je kod vladajućih krugova permanentno bila prisutna, svakako se najizrazitije manifestovala u istraživanju porekla imena. Taj metod nije uvek primenjivan u podjednako oštroj formi, pogotovo ne u poslednjim godinama predratne Jugoslavije, ali praktično nikada nije ni eliminisan. Posledica toga je bila da je skoro dve trećine školske dece ma-

đarske narodnosti pohađalo razrede sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom.

Tadašnji vladajući krugovi nisu imali nikakve planove za eventualno iseljenje Mađara iz Jugoslavije, mada je, na primer, takvih potajnih predloga od pojedinaca bilo u odnosu na Albance, mada zvanično ti planovi nisu bili prihvaćeni. Vlasti su međutim, veoma lako odobravale molbe Mađara za pojedinačno iseljenje, čiji su motivi većinom bili ekonomskog karaktera.

Nasuprot restriktivnih mera u oblasti školstva, vladajući krugovi u Beogradu pokazali su veću toleranciju u sferi kulturnog života. To se vidi i po broju kulturnih i drugih društava i udruženja. Njihov broj se smanjio u prvim godinama kraljevske diktature, jer su neke organizacije bile zabranjene zbog »plemenskog karaktera«. Osetan porast, međutim, evidentiran je 1939. i 1940. godine. Amaterske dramske sekcije (profesionalno pozorište na mađarskom jeziku nije postojalo), književni kružoci, pevački horovi i druge sekcije imali su kulturnu misiju i doprineli negovanju mađarskog jezika i književnosti, ali u isto vreme omogućili i širenje građanske ideologije i pogleda na svet i stvarali iluziju o jednom minulom vremenu koje je bilo bolje. U kulturnom životu skoro nije bilo prisutno ukazivanje na socijalni sastav tadašnjeg mađarskog društva u Jugoslaviji i položaj radničke klase. Taj vakuum, međutim, donekle su popunjavala radnička kulturna udruženja koja su delovala u okviru Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, posebno u Zemaljskom savezu poljoprivrednih radnika, koji je delovao u okviru URSS-a.

Radnici mađarske narodnosti deluju još i u Opštim radničkim sindikatima (ORSS), Savezu grafičkih radnika, a i u Jugoslovenskim radničkim sindikatima (JUGORAS).

U pogledu štampe koja je izlazila na mađarskom jeziku, stanje nije bilo nepovoljno. Organi vlasti su u prezentovanju statističkih podataka o kulturno-prosvetnim prilikama u Dunavskoj banovini često isticali 29 novinskih naslova na mađarskom jeziku, sa posebnim naglaskom da je stanje u tom pogledu za Mađare u Jugoslaviji povoljnije nego za vreme Austro-Ugarske. U tome je bilo izvesnog preterivanja, činjenica je, međutim, da je između ostalih izlazilo i pet dnevnih listova. Finansijska sredstva su, sem prihoda od pretplatnika, obezbeđivana i doprinosem mađarskog kapitala i pojedinaca. U finansiranju pojedinih listova značajnu ulogu je igrao i kapital Jevreja koji su se izjasnili za Mađare (*Napló, Új Hírek*).

Jugoslovenske vlasti nikada nisu pribavile sigurne dokaze o finansiranju tih listova sa strane, konkretno iz Mađarske. U sačuvanoj dokumentaciji o tome ima dosta podataka, naročito u izveštajima predstavnika Centralnog presbira iz Novog Sada koje je upućivao svojim pretpostavljenima u Beograd. Takva finansijska podrška, međutim, ipak je stizala pojedinim listovima i kulturnim udruženjima zavisno od uređivačkog opredeljenja ili programa rada dotičnih kulturnih udruženja, ukoliko je ta delatnost bila u funkciji političkih ciljeva onih koji su novac slali raznim, u većini slučajeva neuhvaćenim kanalima.

Na polju kulturnog stvaralaštva tridesetih godina kod Mađara u Jugoslaviji najveći domet je postignut, svakako, na polju književnosti. Neki

pisci i njihova dela su bili ubrajani u vrhunska dostignuća književnog stvaralaštva u zemlji.

Više nisu dominirali književnici emigranti iz Mađarske, kao dvadesetih godina, jer su se ti ljudi većinom vratili u Mađarsku ili, pak, otišli u druge zemlje. U isto vreme, dotle su bile okončane i diskusije o karakteru, mestu i ulozi mađarske književnosti u Jugoslaviji. Nije bilo sporno da književnost Mađara u zemlji predstavlja integralni deo književnosti u Kraljevini Jugoslaviji i otvoreni su ujedno putevi saradnje s izvesnim brojem književnika koji su stvarali na srpskohrvatskom jeziku. Naravno, postojale su veze i sa nekim književnicima iz Mađarske, najviše onima koji su više od jedne decenije živeli u Jugoslaviji kao emigranti. Isto tako, saradnja je realizovana i sa književnicima Mađarima iz Čehoslovačke i Rumunije.

III

Posle uvođenja kraljevske diktature, sumnje u lojalnost Mađara u Jugoslaviji jedno vreme bile su čak povećane, uglavnom zbog zvaničnog opredeljenja tadašnje mađarske vlade Ištvana Betlena za revizionizam. Tada, naime, više nije bilo reči samo o revizionističkoj proganadi ekstremno nacionalističkih organizacija u Mađarskoj. Manifestacije Mađara u Jugoslaviji o podaničkoj vernosti koje su bile priređene u proleće i leto 1931. godine, nisu u većoj meri otklonile nepoverenje vlasti, a svakako su im dobro došle za pravdanje njihove nacionalne politike pred inostranim javnim mnjenjem.

Pojedinačna ili grupna antidržavna istupanja građana mađarske narodnosti i vrbovanje nekih za stranu, uglavnom mađarsku obaveštajnu službu, nisu poprimili veći intenzitet. Zato ni u štampi na srpskohrvatskom jeziku nisu dobili veći publicitet.

Ubistvo kralja Aleksandra i optužbe Jugoslavije na račun Mađarske o njenom učešću u zaveri imali su sledećih meseci za posledicu proterivanje oko tri i po hiljade ljudi mađarske narodnosti, onih koji nisu dotle regulisali svoje državljanstvo. Nisu, međutim, preduzete neke ozbiljnije administrativne mere protiv pripadnika mađarske manjine u celini.

Stvaranje povoljnije političke klime za Mađare u Jugoslaviji za vreme vlade Milana Stojadinovića (jun 1935—februar 1939) bilo je najviše rezultat najnovijih spoljnopoličkih događaja, a u manjoj meri dobronamernosti onih koji su tada upravljali zemljom. Medudržavni odnosi između Jugoslavije i Mađarske tada već nisu bili tako zategnuti kao ranijih godina i ta okolnost povoljnije je uticala i na položaj Mađara u Jugoslaviji.

Posle prve bečke arbitraže (2. novembra 1938), kada su Mađarskoj bili dodeljeni južni delovi Slovačke iz sastava Čehoslovačke, kod Mađara u Jugoslaviji, a posebno kod njihovog građanskog dela, iredentizam je hvatao korene. Od takvog opredeljenja nije bio imun ni deo radništva, svakako iz redova neorganizovanih. To posebno važi za bezemljaše, koji su se nadali rešavanju svojih egzistencionalnih pitanja, a posebno su očekivali agrarnu reformu u slučaju ostvarenja revizionističkih pretenzija Mađarske na račun Jugoslavije. Samo pojedinci (uglavnom učesnici u proleterskoj

revoluciji u Mađarskoj 1919. godine) poznavali su pravo stanje u kontra-revolucionarnoj Mađarskoj, u kojoj su proleTERSKE mase živele u još većoj bedi nego u predratnoj Jugoslaviji.

Revizionizam kod dela mađarskog stanovništva se manifestovao uglavnom u pasivnom iščekivanju daljeg razvoja događaja, a mnogo ređe u formi antidržavnih istupa pojedinaca.

Veoma je karakteristično bilo držanje bivših vođa ZMS, koji se u to vreme uključuju u političke tokove. Oni su, kao za vreme parlamentarnog perioda, pokazali spremnost da saraduju sa vladinom strankom, odnosno sa JRZ, i javno su se ogradili od programa udružene opozicije. Takav stav im je sugerisan iz mađarskog poslanstva u Beogradu. U isto vreme, međutim, nisu gajili jače uverenje u opstanak Jugoslavije, potajno su njenu propast i priželjkivali. Sve čvršće se povezuju s mađarskim poslanstvom i za svaki svoj politički potez traže saglasnost sa te strane. Takva metamorfoza se odvijala i u političkom opredeljenju Mađara koji su se uključili u vojvođansko krilo udružene opozicije (Ivan Nađ, Bela Pumer i dr.).

Revizionističko iščekivanje je bilo pojačano posle druge bečke arbitraže, kada je Mađarskoj dodeljen severni deo Erdelja (Transilvanija) 30. avgusta 1940. Tada već, sem pasivnog iščekivanja, česti su bili i otvoreni istupi koji su imali za posledicu administrativne, represivne mere vlasti.

Potpisivanje takozvanog Jugoslovensko-mađarskog pakta o »većitom prijateljstvu« (12. decembra 1940) izazvalo je veliku zabunu kod pristalica revizionističkog iščekivanja, ali ne zadugo. Ocenjeno je da tekst ugovora nije isključio realizaciju teritorijalnih pretenzija Mađarske na miran način. Zajednički front Mađara koji je uskoro formiran od pristalica bivše ZMS i Mađara pripadnika bivše udružene opozicije u stvari je bio u funkciji takvih eventualnih raspleta događaja u skoroj budućnosti.

Odobrenje rada Kulturnog saveza Mađara u Jugoslaviji početkom februara 1941. i intenzivno formiranje njegovih podružnica sledećih nedelja sve do izbijanja aprilskog rata, i pored u programu formulisanih kulturno-prosvetnih zadataka, takođe su se uklapali u okvir planova odnosno iščekivanja daljih događaja i realizacije revizionističkih pretenzija. O tome svedoči i sastav uprave organizacije.

Ipak, Kulturni savez Mađara u Jugoslaviji, dobrim delom i zbog kasnijeg formiranja, te nedovoljnog organizacionog nastrojstva, u aprilskom ratu nije odigrao onakvu ulogu kao, na primer, Kulturbund Nemaca u Jugoslaviji.

Revizionističko opredeljenje većina bivših vođa ZMS dokumentuje i činjenica da su posle sloma bivše Jugoslavije odmah prihvatili mađarski okupacioni sistem. Neki su od njih postali i ratni zločinci (Leon Deak, Ivan Nađ, Bela Pumer i dr.). Posebno treba, međutim, u pozitivnom smislu istaći držanje Imrea Varadija, koji je posle okupacije živeo u Petrovgradu (Zrenjanin) i odbio svaku saradnju sa okupatorima. Neposredna saradnja između revizionistički opredeljenih Mađara i Nemaca — pristalica nacionalsocijalizma, nije realizovana. Treba, međutim, konstatovati da u listovima koji su na nemačkom jeziku izlazili u Jugoslaviji, od 1938. godine nije bilo antimadžarskih napisa. Ovo važi i na mađarske manjinske listove u odnosu na Nemce u Jugoslaviji.

IV

Posle uvođenja diktature i pojačanog terora protiv pristalica ilegalne KPJ, najbolji revolucionari mađarske narodnosti takođe su, bili osuđeni zajedno sa svojim drugovima iz redova drugih narodnosti.

Veliki gubitak za njih je bio, svakako, i sudski proces 1934. godine posle organizovanog širenja prvomajskih letaka. Tada je, međutim, bio pokrenut časopis *Híd*, koji od 1937. godine prelazi u ruke pristalica revolucionarnog radničkog pokreta i uskoro je, u stvari, postao legalni organ ilegalne KPJ. Časopis je nesumnjivo imao najpozitivniju ulogu ne samo u daljem ideološkom uticaju na svoje čitatelje, nego i u sprečavanju prodora iredentizma u njihove redove. I dobrim delom može se zahvaliti baš časopisu *Híd*-u što iredentizam u redovima Mađara u Vojvodini — ta ocena posebno važi za radništvo — nije uhvatilo takve čvrste korene kao nacionalsocijalizam kod Nemaca u Jugoslaviji. Zato su oni koji su do tada bili uključeni u revolucionarni radnički pokret, izuzev pojedinačnih negativnih primera, izdržali u tom opredeljenju do kraja.

Teško je izdvojeno pisati o mađarskim radnicima, učesnicima u revolucionarnom radničkom pokretu, jer su oni delovali zajedno sa svojim drugovima iz redova naroda i narodnosti. Većina ih se uključila u klasnu borbu na području sadašnje Vojvodine; bilo ih je, međutim, i u drugim delovima zemlje, u Slavoniji, na primer, gde je pre rata živelo oko 70.000 Mađara. Bilo je u priličnom broju mađarskih radnika i u većim gradovima (Beograd, Zagreb, Pula, Sarajevo i dr.), gde su otišli u potrazi za poslom, pa se mnogi tu i nastanili.

Posle VII kongresa Kominterne (Moskva, 25. jul—21. avgust 1935) i posle poznatog Splitskog plenuma KPJ, intenzivno se radilo na stvaranju Narodnog fronta slobode. Mađari učesnici u revolucionarnom krilu radničkog pokreta, većinom su se angažovali na stvaranju spomenute masovne demokratske antifašističke organizacije. Isto tako, bilo ih je u ne malom broju i u opozicionom Vojvođanskom frontu, a neki od njih u isto vreme su saradivali i sa komunistima na stvaranju Narodnog fronta. Isto tako većina mađarskih radnika učesnika u revolucionarnom radničkom pokretu angažovala se i u organizacionom pokušaju za stvaranje Stranke radnog naroda.

Provala Pokrajinskog komiteta KPJ krajem 1936. godine i osuda dela mađarskih radnika, pristalica ilegalne KPJ, nisu pokolebale one koji su uspeali da izbegnu hapšenja i osude. Čak su u revolucionarni pokret u to vreme se uključili novi mladi ljudi, uprkos širenju iredentizma koji je zahvatio deo mađarskog stanovništva u Kraljevini Jugoslaviji.

Na VI pokrajinskoj konferenciji KPJ početkom septembra 1940. godine u Sremskim Karlovcima konstatovano je da su od ukupnog broja članova KPJ u Vojvodini jednu trećinu činili mađarski radnici.

Evidentan je bio i priličan broj mađarskih radnika u reformističkom krilu radničkog pokreta. Među njima je najviše bilo onih koji su još pre rata bili vaspitani na učenju Socijaldemokratske stranke Ugarske o dužem evolutivnom putu i mirnom prerastanju kapitalističkog društva u socijalističko. Osim toga, ne treba da zaboravimo da su URSS i u okviru te organizacije Zemaljski savez poljoprivrednih radnika, kao i Opšti sindikalni savez, bili legalne organizacije koje su obuhvatile deo radništva.

Učešće u klasnoj borbi u redovima tih organizacija nije bilo skopčano sa rizikom proganjanja, hapšenja i zatvaranja. Ljudi koji su ušli u te organizacije uvek su se nadali da će smeniti oportunistička i često korumpirana rukovodstva, i da će te organizacije usmeriti u smeliji borbeniji pravac. Isto tako, deo radnika koji su se učlanili u reformističke organizacije, od 1934. godine često su to činili i po direktivi ilegalne KPJ. Oni mađarski radnici koji su ušli u režimski JUGORAS, najmanje su bili spremni da zajedno s ostalim radnicima vode klasnu borbu za poboljšanje svog ekonomskog položaja; ovo poboljšanje očekivali su od dobre volje sistema i poslodavaca putem moljavanja i pregovora. Ipak, moramo radi objektivnog prikazivanja konstatovati i to da su pojedine organizacije JUGORAS-a saradivale s drugim legalnim sindikalnim organizacijama i zajednički stupale u štrajkove ili u tarifne pokrete.

Posle martovskih događaja 1934. godine mađarski radnici uključeni u revolucionarni pokret bili su većinom opredeljeni za odbranu zemlje. Ovaj zaključak dokumentuje i već spomenuta peticija radnika is Stare Moravice upućena vladi Dušana Simovića u kojoj je zahtevano da vlada učini sve u interesu odbrane zemlje.